

תפיסת עולם דתית של משכיל

משיחותיו של פרופטאר¹

השקפת העולם הדתית במובן המקובל (ההשקפה של החרדים) היא פשוטה ומועילה. מניחים שיש אֵל אישי השומע תפילה, שניתן מצדנו להשפיע עליו, והוא סולח לעוונותינו. יש שמים ויש גיהנום, יש שכר ויש עונש, והאישיות היא ממשית. זוהי אמונה בדת המקובלת, בערכם של סמליה ואותותיה, ובערכם של כוהני הדת, שיש כוח במעשיהם ושיש תוקף לדבריהם. אם מניחים שכל זה אמת, הכול קל, ויכולים לבאר הכול על נקלה. אולם האדם המודרני אינו מאמין בכל אלה, אפילו הוא מקבל על עצמו להאמין בהם. והעיקר שהוא אינו מאמין באֵל אישי, שהוא יכול לפייסו, כדי לזכות בסליחתו. משום כך נעשה הדבר קשה מאד לומר לאדם מה לעשות. על האדם המודרני להיות ער תמיד, מבחין תמיד, מכיר תמיד, מעמיק תמיד, כדי שיזכה לאמונה, וזה מכביד מאד. מקום הפגישה של האדם המודרני עם האלוהים הוא בנפש, ובנפש בלבד, והאלוהים נמצא בשעה שהנפש מרגישה במציאותו. האלוהים מתגלה לו לאדם בזמנו בכושר, בפעולה, וגם במנוחה, במלאות בשעה שטעם החיים הוא ודאי, ובכיסופים בשעת צמאנו למלאות, בתודעה העל-אישית שבנפשו. והאלוהים המתגלה לאדם בזמנו נעלם יותר מן האלוהים שבדורות הראשונים ואפשר להתעלם ממנו על נקלה.

---

1 אחת הדמויות בספר „אחרי קיצים רבים“ After many a summer מאת אֶלדוֹס הקסלי. עיקרי הדברים לקוחים מתוך הספר הזה ומראים כיצד משכיל מודרני שיש בו מן הציניות יכול להגיע לפי דרכו לתפיסת עולם דתית, כיצד הוא יכול לתפוש בשכלו את מהותה של הדת הסנימית.

להיות ער תמיד

אחד הקשיים של האדם המודרני הוא, שהוא מוכרח להיות ער, חכם ובעל כוח רב, משום שאינו יכול לסמוך על נתונים שעליהם סמכו האנשים בדורות ראשונים. ולא זו בלבד אלא שגם העיקר באישיות עצמה (העצמות) נעשה מסופק, כי מתעוררת השאלה: אולי אינו אלא יצור הדמיון שלנו, שמא האישיות של היחיד, כלומר התודעה העל-אישית שבנפש היא תוצאת העיוורון שלנו, שיצרנו לעצמנו אינו תודעה על-אישית; ואשר לרמזים הניתנים לנו מצד התודעה העל-אישית בחלומותינו (בחלומות ה"גדולים" שלנו), הרי על-הרוב אין אנחנו נרמזים על ידיהם.

יש אומרים שכל מאמצי האדם בימינו צריכים להיות מכוונים להפעלת התודעה העל-אישית הזאת, וכאן לא מספיקים הבנה ורצון טוב, אלא יש צורך בריכוז היודע להמיר את ההכרה מיסודה. הרבה נקראים ומעטים הם הנבחרים, כי מעטים הם היודעים מה היא פדות הנפש ובמה היא תלויה. התפיסה היא חלשה, והאמונה המקובלת — נוקשה, והאישיות נפגעה והיא מתגוננת, והעצבנות גדלה והולכת וקשה להתגבר על המכשולים האלה. אין להאשים את הסוס על שאינו אדם, אבל עליו להיות סוס, ואין להאשים את האדם על שאינו מלאך אלוהים, אבל עליו להיות אדם. מה לעשות לאדם בימינו בלי לספר לו דברים עתיקים שאינם נכונים, כגון שעל העננים גרה איזו אישיות אלוהית, ובלי לספר לו דברים מודרניים בלתי נכונים כגון שהאלוהים הוא הלאום או המפלגה או האנושות?

גם אדם המשעבד את עצמו למחקר מדעי ועובד לאמת המדעית, או עובד לאידיאל אחר כגון לאמנות (עובד ליופי) או לטוב (לצדק), אינו עובד אלא לצורה מוגדלת של אישיותו שלו, ולא לאלוהי אמת, כי הוא אינו משתחרר מן האני שלו ואינו מעלה אותו. העיקר הוא שעל האדם להיות מוכן תמיד, כדי שלא להחמיץ את השעה בבוא ההארה העל-אישית. משל למה הדבר דומה? בשעה שיש קצר וקלקול בחשמל ובעל הבית משאיר את המתג פתוח כדי שבהגיע זרם החשמל יואר הבית.

האנשים מזהים — שלא בצדק — את הגירויים המתמידים עם אושר, אבל הגירויים מבחוח מגדילים את השעבוד. כעת רוצים הרופאים להאריך ימיו של אדם בהרבה, ואם יצליחו, יהיו בני האדם משועבדים זמן רב לגירויים.

הציניות החיובית

לדעתו של פרופטר טוב להיות ציני, אלא שצריכים לדעת מתי ולשם מה. הציניות היא נכונה לגבי הרבה מן האידיאלים. מי שאינו ציני לגבי ערכים מסויימים של כוהני דת, של פרזפסורים, מדינאים ובנקאים וכו' — נידון להיות כלוא בעולם האני, בעולם התאוות, הפחד והשנאה. הרבה מעשים הם פשוט מעשים רעים שבני אדם מכנים אותם בשם מעשים טובים. לעתים קרובות האנשים המכובדים נופלים מן העבריינים הידועים בציבור כחוטאים, משום שהמכובדים זוכים להערכה על ידי האחרים והם מעריכים את עצמם, ואין לך דבר המתזק את פולחן האישיות כהערכה עצמית. העבריינים הם על-הרוב חיות אנושיות שאין בהן הכוח לעמוד בפני הפיתויים, אבל הצדיקים במרכאות יש להם כל התכונות הטובות, כלומר המקובלות בציבור כטובות, חוץ מן התכונות שהן באמת טובות, והם נבונים מאוד ומבינים את הכל חוץ מן העיקר. העבריינים גונבים, משתכרים ונואפים וזה הכל, אבל הרעים באמת הם ה"צדיקים" המכובדים שיש בהם תבונה רבה וכוח לעמוד בפני הפיתויים, ואף על פי כן הם מבלי עולם.

שלוש הספירות

הטוב נמצא בספירה שהיא למטה מן הספירה האנושית ובספירה שהיא למעלה מן הספירה האנושית, כלומר בספירה של התיה ובספירה של האלוהים. בספירה הבהמית הטוב הוא הפעולה הנכונה של האורגניזם; כלומר הפעולה המתאימה לחוקי העולם. בספירה העליונה הטוב הוא הכרה הרגשה של העולם בלי תאוות, בלי לרצות דבר ובלי למאוס בדבר; ויש בספירה הזאת משום הרחבת הגבול של האני, כלומר משום כניסת היקום לתוך האני ומשום כניסת אישים שהם מחוץ לאני לתוך האני. המעשים הרגילים של בני האדם הם מעשים המפריעים גם לספירה הבהמית וגם לספירה האלוהית, כי בתור בני אדם אנחנו כבולים בזמן, ועסוקים מאוד בעצמנו ובפרוייקציות המוגדלות של עצמנו שאנו קוראים אותן בשמות: כגון מגמות פוליטיות, אידיאלים, כיתות וכו'. ומה הן התוצאות? כיוון

שאנחנו תקועים בזמני ובאני שלנו, על כן אנחנו תאכים תמיד לדברים, מודאגים תמיד ומפחדים תמיד מפני דברים, ואין לך דבר המפריע לתיפקוד הנורמאלי של האורגאניזם כתאווה, כפחד וכדאגה. אלה הן הסיבות לרוב המחלות הגופניות ולרוב הליקויים הפיסיים-נפשיים. הם העושים אותנו מוכשרים לקבלת לחץ דם גבוה, מחלות לב, נפיחות קיבה, נוירסטניה, סטיות מיניות, מחלות נפש וכו' וכו'. התאווה מפריעה אפילו לראייה נכונה. אנו מתאמצים לראות, ואין העיניים תופסות את הדברים כראוי. וכן בהכוונת הגוף: אנו יגעים לעשות את המונח לפנינו תחילה ואנו מפריעים לעמידת גופנו ומחטיאים את המטרה. אנו מפריעים לעצמנו בהגשמה הנכונה של פעולות שהחיות ובני עליה שבבני-אדם מסוגלים להן, כי אנחנו קשורים בזמני, באני ובפרוייקציות של האני. אין אנחנו מצליחים לעבור את גבול האישי. רק לעתים רחוקות אנו שוכחים את האני הקטן ואת הפרוייקציות הענקיות שלו, פרוייקציות המעוררות זועה, ונכנסים אל התחום של הבהמיות התמימה והבלתי מזיקה, או אז יש לאורגאניזם האפשרות לפעול בהתאם לחוקים שלו. אז אנחנו בריאים. בזכות הכניסה לספירה הבהמית מצליחים שמונים אחוז מן התושבים בכרכים גדולים לעבור את דרך החיים בלי להיזקק לבית חולים לחולי נפש. אילו היינו מתנהגים תמיד באופן אנושי היה מספר המופרעים עולה באופן מבהיל. לאשרנו אין רוב האנשים יכולים להתנהג תמיד כאנשים, כי החיה דורשת בכל פעם את זכותה. ויש גם אנשים שלעתים יש בהם ניצוצות קטנים של הארה על-אנושית. אלה הן הצצות חולפות לתוך מהותו של העולם שהתודעה המשוחררת מן התאווה ומן הזמני זוכה בהן לפרקים, הצצות לתוך עולם שהחיים בו אינם נשארים תקועים באני האישי שלהם. ניצוצות כאלה קופצים בתוכנו, אבל אחרי כן באות התאוות וההתיסרות העצמית ועולות למעלה, והאור דועך על ידי אישיותנו ושאיפותיה. העיקר הוא כאמור להיות מוכן לקלוט את הניצוצות בבואם. הטוב אינו בספירה האנושית הטהורה אלא בספירה הבהמית ובספירה של הנצח. עיקר הפעולה בספירה האנושית הוא להקטין את הרע הקיים בה ולמנוע את הרע ביותר. מדינאים אינם יודעים מאומה על המציאות. אילו ידעו עליה — לא היו מדינאים. המדינאים, בין שהם ריאקציונרים ובין שהם רבולוציונרים, הם הומאניסטים, רומאנטיקאים, אבל הריאליסטים באמת שחקרו ועמדו

על מהותו של עולם, יודעים שהגישה האנושית-רק־אנושית לחיים קרובה להתרוקנות, ושפעולת האדם צריכה להתרכז בבהמי ובעל־אנושי.

מי שנשאר במבוי הסתום של האנושי אין לו תקנה, אבל מי שמצליח לעבור לזמן מה לנצחי, עשוי להיות נאור, והסימן המובהק לנאור הוא חוסר הלהיטות שלו (במה דברים אמורים? כשאין חוסר־הלהיטות בבחינת הצגה, ושאינו נובע מתוך אדישות כללית, כי בשני המקרים האלה הוא נטול ערך).

המיניות של האדם

אין להשוות את ההתנהגות המינית של האדם לפעולת העיכול שלו. בזה נבדל האדם מבעל־חיים אחרים. חיי האהבה של העכבר הם באותה דרגה עצמה כמו העיכול שלו, כי הכל מתנהל על־ידי תבונת הגוף, אותה התבונה הפיסיולוגית המנהלת את פעולות הלב והריאות והכליות, המסדרת את הפעולות ההדדיות שבין האיברים הללו, המזינה את השרירים ונותנת להם לעשות את העבודה שהוטלה עליהם והנדרשת מהם על־ידי מרכז העצ־בים. אבל ההתנהגות המינית של האדם היא מחוץ לאינטליגנציה הפיסיולוגית. האינטליגנציה הפיסיולוגית שומרת אמנם על פעולות התאים שעל ידיהן מתאפשרת ההתנהגות המינית, אך כל היתר מתרחש במדרגה האנושית, בתודעת האני. החיים המיניים אינם בהמיים בלבד, אלא הם מודעים. שולטות בהם המלים של השפה האנושית, ובכל מקום שיש מלים — יש בהכרח זכרונות ומשאלות, משפטים ודימויים, עבר ועתיד, מציאות ודמיון, שמחה וצער, יפה ומכוער וכו'. אין טיפוס של מיניות באדם שיכולים לומר עליו שהוא נורמאלי כמו שאומרים על כוח הראייה שהוא נורמאלי או על עיכול שהוא נורמאלי. במיניות ישנם מוטיבים חברתיים, סוציאליים, דתיים, כלכליים וכו'. המיניות היא ביטוי להרבה דברים אנושיים: לצורך בסעד, באמהות, במרוח וכו'. יש שרוצים לברוח מעצמם, ויש שמבקשים את הזולת ויש המבקשים את האלוהים במיניות. הבנת המיניות היא מפתח להבנת מותר האדם מן הבהמה ולהבנת דרכו של האדם לתודעה העל־אישית.

אל תחיה עד שתחיה

מי שרוצה לקבל חיים — עליו לאבד את החיים, כלומר, מי שרוצה לחיות חיים יותר מלאים — עליו לוותר על החיים הרגילים. דברים אלה מזכירים לנו את דבריו של רבי יהודה הנשיא: „רצונך שלא תמות — מות עד שלא תמות. רצונך שתחיה — אל תחיה עד שתחיה“ (אבות דרבי נתן, מובא בספר האגדה לביאליק־רבניצקי בפרק הקדוש ברוך הוא ובין אדם למקום, סימן קמ"ה). אבל לא רק אנשי עליה אלא הרבה אנשים רוצים ומנסים תמיד לאבד את חייהם, כלומר את החיים הטפלים, הבלתי־חשובים, הבלתי־פוריים, נטולי התוכן של האישיות היומיומית שלהם. הם שואפים להיפטר מהם, ובאופנים שונים הם מבצעים את שאיפתם זו: בהשתכרות, בהשתקעות במשחקי גורל, ברדיפה אחרי הבצע, בחיים ארוטיים, בסטיות מיניות, במחקל מדעי, בכיתתיות, ברדיפה אחרי הכבוד, בקריאת ספרים מופרזת, בשקיעה בחלומות בהקיץ, במורפיניזם, בקולנוע, בפולחן, בתנועות פוליטיות וכו'. כל הדברים האלה נעשים כדי לברוח, כדי לעזוב את האני המייגע והמכביד, כדי לנטוש את החיים כמות שהם; כדי להיות מישוהו אחר, או: להיות משהו אחר, להיות רק גוף, להיות בלתי־רגיש בכלל, להיכנס למצב נפש בלתי־אישי; לקבל צורה של תודעה בלתי־אינדיבידואלית. איזה אושר! איזה הקלה! זוהי הקלה גם לאנשים שקודם לכן לא ידעו שמשוהו במצבם טעון הקלה. אבל ההשתכרות בסמים או בספרים, בשלטון או במתיאות כפים, מחריפה במשך הזמן את המצב. השכר הוא חולף והעונש הוא מתמיד וקבוע. מי שאחזהו בולמוס יורד לגיא רפאים של מוות מיוחד, של מוות קטן, ומגשים בזה את להיטותו הבלתי־פוסקת אחרי משהו אחר, אחרי משהו טוב יותר מן החיים האומללים. היורד למטה מת מיתה חזקה, תקיפה, או מיתה איטית, לאה, או נעשה נאור, אבל אינו מת אלא מיתה לזמן קצר וכן אינו נעשה נאור אלא לזמן קצר בלבד. אחרי המוות הקטן באה תחיית מתים קטנה. זוהי שיבה ממצב של חוסר תודעה או ממצב של איבוד לדעת למצב שבו מרגיש האדם את עצמו שוב בודד, חלש ונטול תוכן. ולעתים זוהי שיבה לבדידות יותר גדולה ולהרגשה יותר חמורה של האישיות המיוזמת. ההרגשה מחריפה אחרי תחיית המתים הקטנה, אחרי השיבה לחיים, וכל מה שההרגשה מחריפה,

מתגברת בה גם הכמיהה לחזור על המוות הקטן המשחרר ועל הארה שבו, כי יש הארה בו. הלהיטות מביאה הקלה, אבל עם זאת היא מגבירה את הסבל ואת התאוה להקלה.

במיתה הקטנה ובתחיית המתים הקטנה ניכר בבירור שהטוב הוא בספירה הבהמית כשהאורגניזם מנוהל על ידי התבונה הפיסיולוגית ובספירה העל־אנושית כשהנפש מנוהלת על ידי התודעה העל־אישית.